

դէր դրադիւ. մահուան հետ ևս պատերազմիւ կը ջանար, որ վերջապէս ան աստիճանի տկարացուց զինքը, որ զրիչ բռնելու և մտածելու՝ ալ կարօղու-
թիւն չ'ունէր: Բժիշկներուն խորհրդովը՝ անցեալ տարւոյն ապրիլի 5-ին
անկողին մտնելով, չի կրցաւ մէյմըն ալ ելլել անկէջ, որով ըմացուց կենաց
ասպարէզը 44 տարեկան, 6 տարի փայլելով նախարարութեան աթոռը՝ որոյ
ժառանգութեանը արժանաւոր պաշտօնեայ էր: — Յուդարկաւորութեան հան-
դէսը՝ Հունգարիոյ իշխանազն—բրիմաս ծիրանաւորը կատարեց ներկայութեամբ
անբաւ բազմութեան, որոց տխուր կերպարանքը և աղի արտասուքը, ի կո-
րուստ բարերարին հայրենեաց, սրտաշարժ տեսարան մի էր: —

Տէրութեան նախարարի մը թէպէտ դժուարին է աղքատ ըլլալ և աղքատ
մեռնիլ, բայց հանգուցեալը հաւատարիմ ըլլալով իւր պաշտօնական մատա-
կարարութեանցը մէջ, ոչ եթէ իւր յատուկ օգտին, այլ ազգին երջանկութեանը
համար զոհեց իւր կեանքը, որուն միլիոններ շահելու պատճառ ըլլալով՝
ինքը աղքատօրէն մեռաւ: — Վեհափառ կայսրը՝ անոր պրի կնոջը՝ տա-
րուէ տարի մասնաւոր դուստր մը կապեց՝ ի նշան երախտագիտութեան հա-
ւատարիմ ծառայութեանը՝ իւր արդիւնաշատ պաշտօնէին:

Հ. Ն. Զիգի.

ԻԾԽԱՆԱՑ ԿՂԶԻՔ

ԲՐՈՂԻ պղտիկ կղզին որ տաճիկները սովորաբար Գնալը կ'անուանեն,
հողոյն կարմրութեանը համար, առաջինն է՝ ուր շոգեհաւը կը հանդիպի Կոս-
տանդնուպոլսէն դալուն: Բոլորովին մերկ և անպտղաբեր է, հազիւ թէ տեղ
տեղ քիչ մը մշակեալ: Գեղեցկատեսիլ ճամբաներ, որ ոչխարաց խումբերուն
ոտքովն ձեւացած են, կղզւոյն բոլորտիքն կը շրջապատեն, և մինչև բլրոյն
գագաթը կ'ելլեն: Հոն չորս կողմանէ տեսարանը գեղեցիկ է, Մարմարայի
անուշ քամին կը զովացընէ արեւուն շեշտակի զարկած ճառագայթներն այս
ընդարձակ բաց տեղումները: Պզտի նաւահանգիստը կամ աւելի թումբն, որ
շոգեհաւուց հանգրուանի տեղն է, բաւական բազմաթիւ տուններու խումբ մ'է,
փայտէ շինուած, և ամենեւին առանց ճարտարութեան: Խոշոր սօսւոյ ծառ
մը, որ գեղին մէջտեղը կը բարձրանայ, մեծ հակասութիւն մըն է իր ուժով
աճմամբը՝ բլրոյն կողերուն կատարեալ մերկութեանը քով: Բրողի կղզւոյն
հողը քիչ արժէք ունի, և մայրաքաղաքին մօտագոյնն ըլլալովը, ինչպէս որ
ըսինք, խանութպան դասն հոն կը յաճախեն: Շատ մը Կոստանդնուպոլսոյ շու-
կային և քաղքին փողոցներուն մէջ վաճառք ծախողներ, ամեն իրիկուն հոն
կը դառնան, երբ որ գործերնին կը ըմբնայ:

Կիրակի օր մըն էր երբ մենք Բրոդի կղզին հանդիպեցանք. շոգենաւուն մէջ էին խումբ մը ընտանիք, որ երախայի մը մկրտութեանը կ'երթային և միանգամայն իրենց ծանօթից պարտէզներուն մէջ զուարճանալու: Հայր, մայր, ստնտու և երեխայն, կնքարայրն և կնքամայրն, բարեկամք և բարեկամուհիք, ամենքն ալ ելան շոգենաւէն, մկրտութեան արարողութեան պէտք եղած բաները մէկ տեղ, մինչև շինծու ծաղկի փունջ մը ճերմակ շրջալուր (թիւլպէնտ) ծածկած, գոր երեխային ծնողքն կղզւոյն եկեղեցւոյն ընծայ կը տանէին:

Բրոդիին նաւահանգիստը որ Բիւզանդացոց ատենն ալ կար, բոլորովին գէշ վիճակի մէջ է հիմա, և գրեթէ լեցուած է: Կոստանդինոս պատրիարքը, որ 1832ին արթուէն վար առնուած էր, և այն ատենէն 'ի վեր Անդրիկոնի կղզին քաշուած էր և հոն ալ մեռաւ 1850ին, և ուր որ՝ կէս դար կայ, իր քաշուած ատենը՝ գրեց իր Գոնստանդինիաս գիրքը, ոսկից ես ալ խել մը բան պիտի յիշեմ. կը պատմէ որ տաճկաց տերապետութեան ատեն Բրոդի կղզւոյն յոյն գեղը բոլորովին կործանեցաւ փախստական Ենիէրէիներէ և ուրիշ անկարգ մարդիկներէ, որ այս կողմերը կը յաճախէին և աւարառութիւններ կ'ընէին:

Հիմակուան պզտիկ քաղաքը քիչ ատեն կայ որ շինուած է. տուները որ ծովուն եզերքէն աստիճանաբար բլրակին կողերէն վեր տարածուած են, կանոնաւոր շարք մը չունին. այլ ասդիս անդին ցրուեալ են: Փաղաքն ալ, բոլոր կղզին ալ չկրնար բազմամարդ ըլլալ, վասնզի կղզւոյն մէջ անտառ չըլլալով՝ անձրև քիչ կուգայ, մշակութիւն ալ չըլլար. ջրշեղջից ջուրն ալ այսպիսի քիչ անձրև եկող տեղ չկրնար բաւել:

Բուզանդացոց ժամանակ՝ Բրոդի կղզւոյն մէջ երեք կամ թերևս աւելի վանքեր կային: Առաջինը ծովեզերաց մօտ էր, Բիւթանիոյ ցամաքին դիմացը, և մեծ ջրամբարի մը մօտ, շատ հին ժամանակէ շինուած, որուն դեռ շրջապատը որոշ կը տեսնուի: Մօտ ատեններս Աստուածածնայ նուիրեալ նոր եկեղեցւոյն շինութեան ատեն՝ զտնուեցան այն անուանի վանքին աւերակները, բայց դժբաղդաբար բոլոր կտորուանքներ միայն ելան: Միայն հին շէնքի քանի մը պորփիրէ սիւները և սեանց խոյեակներ զտնուեցան, որոնք զեղին ետևի կողմն բլրոյն ստորոտը դրուած են հիմայ: Այն մեծ ջրամբարը շինուած էր անտարակոյս վանքին պիտոյիցն համար, և իւր մեծութենէն կ'իմացուի որ վանքը շատ մեծ եղած պիտի ըլլայ: Այս վանքին մէջ, որուն միայն քանի մը անշնան մնացած են, չարչարեալ ապրեցան—Բիւզանդիոյ անդադար խռովութեանց և կրօնական կռուոց զո՛ր զացած՝ երևելի անձինք. Միքայէլ Ռանկապէ և Ռոմանոս Լէքաբէն կայսերք:

Յամին 811 յուլիս ամսուն մէջ Նիկէփորոս Լոզութեզ յափշտակին աթոռը և խառնակեաց կայսրը, իր թագաժառանգ որդւոյն Խաչիկ իշխանին հետ Փրոմիլ Պոլսկարաց թագաւորին հետ պատերազմին մէջ ըլլալով, սպաննած էր այն սարսափելի բարբառոսաց տղաքը և արշաւներն, և կրակի տուած էր

Թաղաւորական պալատն : Քրում յուսահատած երդում ըրած էր, որ մինչև ցմահ ինքզինք պաշտպանէ, և վարպետութեամբ մը բոլոր կայսերական զօրքն դարանի մը մէջ խօթեր էր : Եսյները անտառախիտ լեռներով պատած դաշտի մը վրայ բանակած էին, չիմացան որ Պուլղարը ամէն ջանք կը թափէին մեծամեծ ծառերով ճամբաները գոցելու : Այս ահագին աշխատութիւնը երկու օրուան մէջ գլուխ հանեցին, և Բիւզանդացիք կամ անհոգութեամբ և կամ բանի տեղ չդնելով՝ անհոգ կեցան դէմ դնելու, և երբ վտանգը իմացան՝ շատ ուշ էր : Պուլղարները շրջակայ անտառաց կրակ տուին և ՚ի ձայն ցլու եղջերաց և պատերազմական թմբուկներու, յարձակեցան իրենց շփոթած թշնամեացը վրայ, մէկ անցքէն միայն, որ բաց ձգուած էր : Յունիսի 25ն էր, Բուզանդացոց բանակը գրեթէ ամբողջ ջարդուեցաւ, կայսրութեան գլխաւոր պաշտօնէից հետ, յիսունի չափ զօրավարք և պատրիկք մեռան : Որոնք որ զՔրիստոս չուզեցին ուրանալ՝ գլխատուեցան, կախուեցան, կամ նետերով սպաննուեցան, այն կռապաշտ յաղթականներէն, և կամ բանտերու մէջ անօթութենէ մեռան :

Նիկէփորոսը սպաննեցին լախտի հարուածով մը, և գլուխը բարբարոս Թաղաւորին տարին, որ ցրցի մը վրայ տնկել տուաւ, ՚ի տես յաղթական հրոսակին : Քրում, կ'ըսէ թէոփանէս, Նիկիփորայ գլուխը արծաթի մէջ առնել տուաւ, և բաժակի տեղ կը գործածէր : Եւ Պուլղարաց արխոններն իրենց անվերջանալի կերուխումին ժամանակ՝ այդ պժգալի բաժակով կարգաւ դինի կը խմէին, մինչդեռ կիսամերկ գուսաններ որ Դանուբին եզերքէն կուգային, մեծ խականի պատերազմական քաջութիւնները և Բիւզանդական կայսեր և անոր ոսկեգօծ զրահներով անուանի զօրաց բնաջինջ կորուստը կ'երգէին :

Նիկէփորոսին վրայ ամենեւին չցաւեցան Բիւզանդացիք, արդէն ինքն ապրտամբած էր մեծին իրենէի իր կայսրունայն դէմ : զէնք ՚ի ձեռին կայսր եղած էր, Բրինքիբոյ կղզին աքսորելով աթոռնկէց իշխանունին : Ետքն ալ վերջի խստութեամբ վարուած էր Պարտանի իր նախանձորդին դէմ : Պատմադիրք զինքը կը նկարագրեն ազա՛հ, կեղծաւոր, և անպիտան բարուք :

Իրեն յաջորդեց իր Ստաւրաքի կամ Խաչիկ տղան, բայց երիտասարդ իշխանը ծանր վէրք մը առած էր դարանին մէջ, ուր որ հայրը սպաննուեցաւ : Շատ դժուարութեամբ կրցաւ Անդրիանուպօլիս փախչիլ, ուր վերջին ցրուած բանակին մնացածն միացուց : Հոն քանի մը հաւատարիմ զօրականներ վինքն կայսր հրատարակեցին և զահաւորակաւ բարձրացուցած ժողովրդեան ցրցուցին : Եպրմահասակ էր, տգեղ, և վարուքն ալ ճիշտ իր հօրն պատկերն էր : Այսպիսի գլուխ մը չէր կրնար անանկ ծանր պարագայից մէջ յարմարիլ, քանի որ թշնամին մայրաքաղաքին վրայ կ'արշաւէր : Խաչիկ հագիւ քանի մը ամիս միայն Թաղաւորական զահը նստաւ : Հոկտեմբերի առաջին օրերը Թաղաւորական աթոռէն վար առնուեցաւ, և տեղը դրուեցաւ Միքայէլ Ռանկապէ իր քեռայրն, այսինքն իւր քրոջը Բրոքոբիայի ամուսինը : Ասիկայ շատ դժուարու

Թեամբ ընդունեցաւ, և այն ատեն միայն՝ երբոր իրեն ըսին որ խաչիկը հրաման տուած էր որ իր աշուրները փորէն։ Յեղափոխութիւնը առանց շփու թուփեան կատարեցաւ. խեղճ խաչիկին մագերը կտրեցին և վանք մը փակեցին ուր քիչ ատենէն մեռաւ։

Միքայէլ ազնուական ընտանիքէ էր և բարձրաստիճան պաշտօնակալաց որդին և թուն։ Իր ընտիր կատարելութեամբն կը կարծուէր որ փառաւոր թագաւորութիւն մը պիտի ունենար, բայց տկար, անհոգ մարդ մը ըլլալով՝ Բրոքըքիա կայսրուհոյ ազդեցութեան տակն ինկաւ, որ խելացի, արիասիրտ, բայց բարձրամիտ և անյագ փառասիրութեամբ լցեալ էր։ Նիկէփորայ բռնութիւններէն և հարստահարութիւններէն ընդհանուր թշուառութիւն մը և հետևաբար տոգորութիւն տիրած էր մայրաքաղաքին մէջ։ Միւս կողմանէ պատկերամարտից սոսկալի կոիւր կը տեսէր, որով դեռ կայսրութիւնը երկպառակութեան մէջ ինկած էր։

Նիկէփորոս և խաչիկը անխնայ հալածէր էին սուրբ պատկերաց պաշտօնը։ Միքայէլ նորէն ուղղափառութիւնը հաստատեց, բայց չկրցաւ հերձուածը վերցընել։ Պատկերամարտը միշտ կայսրութեան մէջ լեցուն էին, և նայն իսկ մայրաքաղաքին մէջ։ Կայսրն աքսորած էր Բուզանդինէն խումբ մը պատկերամարտներն և նաև Պաղիկեանքը և Աթէնականքը որ կրօնամոլ աղանդաւորք էին, շատ ջանացեր էր զիրենք վախցընել մահապարտութեամբ, և սուտ ճգնաւորի մը լեզուն կտրել տուէր էր, հասարակաց դիմաց սուրբ Աստուածածնայ պատկերքը սարսափելի հայհոյանօք ոսքի տակ առնելուն համար, բայց հերետիկոսք միշտ գլուխ կը վերցընէին գաղտնապէս պաշտպանութիւն գտնելով աւազանիէն։

Զինուորական գործերն ալ աւելի յաջող չէին երթար։ Պուլկարաց դէմ պատերազմը ձախող գացած էր, կայսրուհոյն ներկայութիւնը բանակին մէջ շատ տոգորութիւն պատճառներ էր գործադարաց և զինուորաց։ Թշնամիք զիւրին յաղթութեամբք թրակիոյ գեղերը և դաշտերը կրակի կուտային, և ետեւէ ետեւ քաղաքներուն կը տիրէին, վերջապէս շատ թշուառ թագաւորութիւն մը եղաւ։ Միքայէլ Ռանկապէ շատ աղէկ դիտաւորութիւններ ունէր, բայց չէր գիտեր ինք զինքը յարգել տալ, յայտնի կը դաւաճանէին իրեն դէմ, և ինքն բոլորովին խաբուած՝ չէր կրնար մէկու մ'ալ վրան կասկածիլ։ Անիշխանութիւնը այն աստիճանի հասած էր, որ անուանի վրով մը գաղտնապէս Միքայելին թշնամիներէն զորգլուած՝ երկայն ժամանակ, ամէն օր կուգար թագաւորին անցած տեղը և երեսին կը պոռար. « Աթոռէդ իջիր պսակեալ թագաւոր, ձգէ տեղդ քեզմէ աւելի արժանաւորի մը »։

Յիշին դարնան ատեն Պուլկարաց դէմ երկրորդ պատերազմը փութացուց անոր անկումը, Լևոն Հայկազն Պարտային տղան, որ կայսերական բանակին մէջ, արեւելեան զօրաց գլխաւորն էր, այս ինքն Հայոց և Կապադովկիացոց կրկին բանակաց հրամանատարն էր։ Ազրիանուպոլսոյ պատերազմին մէջ, իրեն զօրքերովը ետ քաշուեցաւ, և ապահով յաղթութիւն մը՝ շատ աղիտալի փախուստի մը դարձուց։

Մինչև կայսրը Բիւզանդիոն կ'երթար օգնութիւն փնտրելու համար, կեղծաւոր հայազգին Ալքրիանուպոլսոյ մէջ կայսր հրատարակել տուաւ ինքզինքն Նիւնզուլթինը առաջ տանելով որուն համար վերջը գաւեհէն (գետնափած) խաբէրայ անունը դրին անոր։ Առաջ անանկ ձեռացուց, որ իբրեւ թէ չէր ուղեր կայսր ըլլալ։ Իր կողմնակիցներէն մէկը Միքայէլ Թշուասն՝ պոռաց իր երեսին անոր սուրը առնելով։ « Թէ որ մեր ուզածը յառնէ չառնուա՝ այս սուրը անմիջապէս զքեզ պիտի զարնէ »։ Ակամայ մարդարէութիւն մը, որուն յիշատակը Բիւզանդացուց աւելորդապաշտ մտաց վրայ մեծ տպաւորութիւն ըրաւ, երբ ութը տարի վերջը՝ նոյն Միքայէլի առաջնորդութեամբ ապրստամբք սպաննեցին այս հայազգի կայսրն։ Այն միջոցին խաղը աղէկ խաղաց։ Յրուած բանակին նորէն ժողովելով այս յափշտակիչն մայրաքաղաքին վրայ սկսաւ քայլել, ամենեւին հոգ չընելով յաղթական Պուլկարաց, որ այս հարկերորդ անգամն էր՝ որ աւարի կ'առնուին կայսերական զաւառներն։

Բուռն կռիւ մը կը սպասուէր ընդ մէջ հաւատարիմ մնացած զօրաց և արևելեան բանակին, բայց Միքայէլ Ռանկապէ իշխանութենէն զգուած, և իւր բարկութիւնը զսպելով ընդդէմ ապերախտ ապստամբին, զոր ետ կանչած էր Նիկիփորայ արքայանքէն, յայտնեց՝ որ կաթիլ մը արիւն չթափուած՝ հաստատուն միայքը դրեր էր աթոռէն հրաժարիլ։ Յաւալի տեսարան մը բացուեցաւ այս յայտարարութեան վրայ։ Կայսեր հաւատարիմներն, որ արդէն կը տեսնէին թէ ինչ անհամար սպանութիւններ պիտի ըլլան, որ բնական հետևանք էին Բիւզանդիոյ ամեն յեղափոխութեանց ժամանակ, իւր ոտքը ինկան, աղաչելով որ այս կռուին ետ չքաշուի։ Մանաւանդ Բրոքոբիա, բալորովին յուսահատած իւր անկմանը վրայ, որ պարապը կը հանէր իւր փառասիրութիւնը, իւր ամուսնոյն ոտքը ինկաւ աղաչելով։ Երբեմն խիստ խօսելով, երբեմն աղաչանաց խօսքերով, ամեն հնարք գործածեց, կը յիշեցընէր իրեն իւր տղաքը որ թագաւորութենէն պիտի զրկուէին, մասնաւորաբար երիտասարդ Թէոփիլակտոսը, որ քիչ ատենէն ՚ի վեր կայսրութեան գործոց մէջ մտած էր, նոյն իսկ այն՝ որուն ոսկի միտալներն Բիւզանդական դրամագիտութեան դժուարագիտ դրամներէն մէկն է։

Այս Թէոփիլակտոսին համար էր որ կայսրը Մեծին Կարդուսէն փրանկ աղջիկ մը հարս խնդրեր էր։ Բրոքոբիա խօսեցաւ դարձեալ աղջկանցը վրայ, որ բռնի մայրապետ պիտի ըլլային։ Վերջապէս յիշեցուց. այնչափ երիտասարդաց կենացը վտանգը որ թիկնածուին ծանօթ անգլութեանցը զոհ պիտի ըլլային։ Իւր բարկութիւնը սաստկացաւ Թէոփոսիայի, Լևոնին կնոջը դէմ, որ Արշաւիր հայ պատրիկին աղջիկն էր։ « Տեսնեմ պիտի ուրեմն, կը հառաչէր, որ իմ թագս այն խառնակեաց կնոջ գլուխը դրուի »։ Այս ածականէն շատ աւելի ծանր բառ մը գործածած է, որով սովորութիւն ունէր, կ'ըսեն, անուանելու թիկնածուին թեթեւ վարուք կնիկը։

Ոչ ինչ կրցաւ համոզել զՄիքայէլ, որ հաստատուն կենալով իր մտացը վրայ, հանեց թագաւորական նշանները և Լևոնին խրկեց, որոնք էին, թագը

որ էր մեծաքսէ գտակ մը մարգրիտներով և քարերով զարդարուած, և ոսկիէ շրջանակի մը մէջ առնուած էր, որուն վրայ երկու բոյորածնէ շրջանակներ և զագաթն իրարու կպած տեղն խաչ մը կար։ Երբանի զգեստը ոսկիէ կոճակով, որուն վրան ալ քարերով զարդարուած էր, և աջ թեւին վրան ալ ոսկիէ շքանշան մը, վրան վերջի թագաւորին դէմքը փորագրած. կարմիր կօշիկներ ոսկիով բանուած, խաչածնէ արքունական գաւազանը և խաչակիր գունդը։ Խեղճ կայսրը ըսել տուաւ միանգամայն յաղթականին, որ մայրաքաղաքին դռները բաց էին իրեն, Վերջը իրեն և իւր տղոցը մագերէ կրտսեր տուաւ և կրօնատրական սքեմն հագուց ամենուն, զոր այնչափ իշխանք և իշխանուհիք իրմէն առաջ հագուած էին մահուընէ ապատելու համար, և փարոսի եկեղեցին քաշուեցաւ Լեւոնին հրամանացը սպասելով։

Այս փարոսի եկեղեցին, զոր շատ անգամ Բիւզանդական ժամանակագիրք կը յիշեն, մատուռ մըն էր՝ որ համանուն հուշակատը շէնքին մէջն էր։ Փարոս Մեծ պալատին շրջապատին մէջ էր։ Բասթաղի, որ անխոնջ զննած է Բիւզանդիոյ աւերակներն, կը կարծէ որ այս Մեծ պալատն աւերակներն տաճկաց տանց խումբի մը տակն է այժմ, որ մինչև հիմայ քննուած չէ հնախոյզներէ։ Նոյն իսկ Լապարդ Բիւզանդիոյ Մեծ պալատն պատմագիրն, չէ զննած այս կողմերս։ Բարձրաւանդակէն, որ փարոսին վրայ կը նայի, Մեծ պալատը կը հաղորդակցէր Եւրոպիոյ և Ասիոյ բովանդակ գաւառներուն արեւելից և արեւմտից ամեն կէտերու հետ, նշաններով և տեղ տեղ կրակներ վառելով։ Այս շէնքը մայրաքաղաքին ապահովութիւնն էր. առոր միջոցաւ կայսրութեան սահմանաց վրայ ամենափոքր շարժում մը. հիւսիսային և հարաւային բարբարոսաց, կատաղի Բէշէնեկաց, և կամ ձիաւոր Սարակնոսաց Իսթէր և կամ Եփրատ գետէրէ անդին յարձակմունքն՝ կայսեր իմաց կուտային ամենամեծ արագութեամբ։ Չեմ յիշեր թէ՝ ո՞ր Բիւզանդացի պատմագիրը կ'ըսէ, թէ քանի ժամ պէտք էր որ այս անցեալ դարերու հռազիրը Տարսոս լեռներէն Հելէսպոնտոս և ամբողջ փոքր Ասիան կտրելով իսգիայէն կամ Տարսոսէն Բիւզանդիոն կը հասնէր։ Բայց այս յայտնի է, որ այն ժամանակաց համեմատ շատ քիչ ատենի մէջ կը հասնէր։

Ասիոյ գծին վրայ առաջին փարոսը Սուրբ Օքսենտիոս (Չամլըճա) լեռան գագաթնէն էր, որուն բարձր գլուխը հեռուէն Հայտար փաշայի և Սկիւտարի դաշտերէն կ'երևնայ։ Չինուորական կարգով հսկող ընտիր դէտերու մասնաւոր բանակ մըն էր, որք միշտ պատրաստ կը դիտէին ներսերէն եկած լուրերն անմիջապէս մեծ պաշտօնաւորան հաղորդելու համար, որով կայսերը հանգիստ կրնային քնանալ։ Բայց անոնցմէ մէկուն երեւցաւ որ փարոսներն իր հանգրստութիւնը կ'աւրէին. 866ին, յիսունհինգ տարի Միքայէլ առաջնոյն Ռանկապէին գահէ ինկնալէն ետքը, և Միքայէլ Գ. ին զգուշի կայսրութեան ատենը, որ վերջը Արաբցոյ անուանեցաւ, որ իւր ախտից փոքրագոյնն էր, ժողովուրդը կրկէսը ժողուած էր, ուր որ կառարչաւ խողերով իւր տըղուն Վասիլի գահակից կայսեր և Եւրոքսիայի ինկերայ աղկան մէկ նոյն

րածին զաւակին ծնունդը կը տօնէին: Միեւայել միշտ գինով ժողովրդեան առջեւը կը վազէր, և նոր Ներոնի մը պէս կրկէսի խաղերուն սիրող, վի-
նետաց կամ կապոտաց (1) զգեստներով զոր շատ կը սիրէր, այս ծիծա-
ղելի պատերազմներէն միշտ յաղթող կ'ելլէր: Ընթացք մը միայն մնացեր
էր պսակը առնելու, որ ոսկի թագ մըն էր և ըստ իւր ամբարիշտ սովորու-
թեան Պլանքհենի Սուրբ եկեղեցին երթալով, հոն ընդլէմ կամաց իգ-
նատիոս պատրիարքին, Սուրբ Աստուածածնայ փառաւոր զարդարուած ինքնա-
շարժ արձանէն կ'ընդունէր:

Յանկարծակի աղաղակ մը հնչեց, ամենուն աչքերը դէպի, Փարոս դարձան
որուն նշանները գէշ լուր մը կուտային: Մելիտինէին Սարակինոսներն էին
որ ասորական զաւառաց վրայ կը յարձակէին, և մեծ վտանգ կը սպառնային
աւարառութեամբ: Այն ատեն Միեւայել տեսնելով որ ժողովրդեան միտքը
անով զբաղեալ է, և վախնալով որ բաւական ուշադրութիւն չեն դնել իր
ձիարշաւական քաջութեանցը, սաստիկ բարկացաւ և սկսաւ հռուչել որ անկա-
րելի սիրտի ըլլար իրեն ապրիլը՝ թէ որ զործոց հոգն ստիպէր զինքը մինչև
իր սիրելի խաղերը թողլու: Հրաման տուաւ որ այս ամեն զինքը անհան-
գիստ ընող նշանները վերցնեն, և հսկող պահապանները արձկուին, և
ամենեւին հող չընելով որ բուլանդակ Ասիան ծանր վտանգի մէջ կը ձգէր,
նորէն դարձաւ իւր կառքերուն և ձիերուն: — Այս Փարոսի եկեղեցւոյն մէջն,
որ Սուրբ Աստուածածնայ ընծայուած էր, Ռանկապէ և իւր ընտանիքը
քաշուած էին: Լևոն առ ձեռն պատրաստ բեմի վրայ՝ ոսկեզօծ դռնէն դուրս՝
կայսր հրատարակուեցաւ. եկրորդ օրը իւր յաղթական մուտքն ըրաւ Աւ-
տուածապահ քաղաքն: Չվարանեցաւ իւր ստորագրութիւնը դնել այն
պայմանագրոյն տակ, որով կը խոստանար պաշտպանելու կաթուղիէ կրօնն
և մանաւանդ պատկերներն, թէպէտ վերջը կատաղի պատկերամարտ մը ե-
ղաւ: Վերջը մեծ եկեղեցին դնաց ամպիոնին վրայ թագ դնելու: Մագերը
այնչափ կարծր էին՝ որ կինճի մագերու նման էին և Նիկէփորոս պատրի-
արքը ոսկիէ թագը գլուխը դնելու ատեն՝ իբրեւ փուշէ մը ձեռունները վի-
րաւորուեցան: Գէշ նշան, կը կրկնեն պատմագիրները միաբան, յայտնի նշան
անգութ սրտի մը (2): Կայսրութիւնը յափշտակողը կարճահասակ էր, կարմրա-
պոյն գրատ մը հագուած էր, երբ այն զգեստը կը հանէր ծիրանին հագուե-
լու համար, Միեւայել թշուառին ձեռքը տուաւ զայն, որ այն վայրկեանին
մէկէն հագուեցաւ: Վերջը երբ Լևոն սոյն այս Միեւայելին հրամանաւր սպան-
նուեցաւ Բիւզանդացի ռամիկն յիշեց այս դիպուածն, և աւելորդապաշտ մըա-
քերով մեկնութիւններ կուտային:

1. Կրկէսի մէջ խաղցողներն չորս դաս կը բաժնուէին և զատ զատ գունով
յգեստ կը հագնէին՝ ձերմակ, կանաչ, կապոյտ, կարմիր: Այսպիսի բաժանմունք
քաղաքին մէջ ալ ներքին խել մը կուռնեցու պատճառ եղած են:

2. Ազգային պատմագիրք Լևոնի կայսրութեան ատեն ըրած քաջութեանցը
վրայ միայն կը խօսին: Կարելի է որ յոյն յիշատակագիրք ազգային ատելութեամբ
զգածեալ՝ այսչափ գէշ կը նկարագրեն գլխոն:

Իսկ Միքայել և Բրոքսթրա այն ուրբ մատան մէջ փակեալ կը սպասէին որ իրենց վիճակը որոշուի, Լեոն չհամարձակեցաւ սպաննել զանոնք, և գիտնալով Ռանկապէին անշահասէր բնութիւնը՝ բաւական սեպեց միայն Բրոքի վանքին մէջ զիրենք փակել։ Աթոռընկէց կայսրը համակամութեամբ յանձն առաւ և վանքը քաղուեցաւ։ Բրոքսթրային մագերէ կարեցին, Կորկոն և Թէոփանոս աղիկներով վանք մը փակեցին, զոր ինքը շինել տուած էր Բիւզանդիոնի մէջ՝ ի պատիւ իր համանուն սուրբին, և հոն ապրեցաւ առանձնութեան, յուսահատութեան և խեղճութեան մէջ։ Թէոփիլակտոս և Նիգետոս Միքայելի երկու ողջ մնացած աղաքը, այն ատենուան սովորութեան համեմատ ներքինացուցին և աքսորեցին Բրոքի վանքը իրեն հօրը քով։ Լեոն պզտիկ ռոճիկ մը կապած էր այն մարդուն, որոյ թագաւորութիւնը այնպիսի տմարդութեամբ յափշտակած էր։ Այս ռոճիկն ալ այնչափ նեղելով կը վճարէին՝ որ խեղճ կայսրը բոլորովին աղքատութեան մէջ ընկաւ։ Ամենեին գանգաւ մը չ'ըրաւ և վանքին մէջ Աթանաս անուան տակը քսանըծութը տարի ապրեցաւ, խոնարհ աշխատաւոր եղբօր մը պէս խիստ ողորմելի կեանք մ'անցընելով։ Խցիկին պատուհանէն կը տեսնար արևու մնած ատենը մեծ պալատին ոսկեզօծ կղմնորաց արևէն փայլիլը, ուր որ երբեմն թագաւորած էր։ Ժողովուրդն ալ բոլորովին զինքը մոռցած, մինչև անոր ողջ ըլլալը չէին գիտեր։ Ամենեին ուշադրութիւն չէր ըններ ինչ զիպուած որ Բիւզանդիոնի մէջ կը հանդիպէր։ Անտարբեր աչօք տեսաւ Լեոնի սպաննուիլը՝ Միքայելի կողմնակիցներէն. տեսաւ նոր յաղթականին կոխներն ընդդէմ թովմաս թիկնածուին, որուն առաջ ոտքերը և ձեռքերը կտրեցին և վերջիցի հանեցին։ Դարձեալ Թէոփիլէ պատկերամարտին թագաւորութիւնը. որ Կոստանդնուպոլսոյ պարիսպները նորոգեց և եկեղեցեաց պատերուն վրայ պատկերաց տեղ անանոց դէմքերը նկարել տուաւ և Ղազար ճգնաւորին ասիերը այրել տուաւ, վասն զի պատկերաց երևելի նկարիչ մ'էր։ Եւ որովհետև ինքն կունտ գլուխ էր, ամենուն հրաման տուաւ որ գլուխին գերծեն՝ սպառնալեօք խարազանի, պատրուակաւ՝ իբր թէ նախկին Հռովմայեցոց պարզութիւնը կուէր նորոգել։ — Երբէք ծիրանոյ փափաքը չմտաւ նորէն այն ծերունի ճգնաւորին սրտին մէջ, բոլորովին հրաժարեալ յաշխարհէ՝ ամենեին թագաւորութիւնը կորսնցնելուն համար չզղջացաւ, ինչպէս որ Դիոկղետիանոս ըրած էր։ Սաստիկ ապաշխարանաց տակ երկայն տարիներ ապրեցաւ և խոր ծերութեան մէջ մեռաւ 840ին։ Իր անղրանիկ տղան Եստատիոս անունով՝ որ կրօնաւորած էր՝ իրմէն հինգ տարի անելի ապրեցաւ, և խոշոր ասուի զգեստը հագաւ երեսուն տարիէն անելի։ Երկրորդ որդին՝ որ վանքին մէջ իգնատիոս անունը առած էր, երևելի հայրապետ մ'եղաւ և մինչև Կոստանդնուպոլսոյ պատրիարքը, թէպէտ խեղճը ներքինացուցեր էին։

Շարունակելի

Թարգմ. Մ. Ծ. Պ. Ազարեան.